

בדין סוכה תחת סוכה

שנינו במשנה (סוכה ט ע"ב): "סוכה על גבי סוכה – העליונה כשרה והתחתונה פסולה. רבי יהודה אומר: אם אין דיורין בעליונה, התחתונה כשרה". בסוגיית הגמרא שם מתבאר טעם פסול סוכה תחת סוכה: "תייר 'בסכת תשבו', ולא בסוכה שתחת הסוכה... אדרבה 'בסוכות' תרתי משמע. אמר רב נחמן בר יצחק: 'בסכת' כתיב". הגמרא לומדת אפוא שהכתיב החסר "**בסכת**" הוא כעין לשון יחיד, ללמדנו שסוכה שיש מעליה שני סככים פסולה, אף שהסככים עשויים כהלכתם: מגידולי קרקע ואינם מחוברים וכו'. בהמשך סוגיית הגמרא מתבאר שנחלקו האמוראים כמה יהיה הגובה בין סכך לסכך כדי לפסול את התחתונה. רב הונא אמר: טפח; ורב חסדא ורבה בר רב הונא אמרו: ארבעה טפחים. טעמיהם מבוארים שם בגמרא. שמואל אמר: עשרה, כהכשרה כך פסולה; מה הכשרה בעשרה אף פסולה בעשרה. היינו: כדי שהתחתונה תיפסל, סובר שמואל, שצריך שהעליונה תיקרא סוכה, ומתוך כך פסולה התחתונה. לכן דווקא כשיש בעליונה עשרה טפחים נפסלת התחתונה (וראה רש"י שם).

בהמשך הסוגיה מתבאר שלדעת שמואל אם אי אפשר לדור בעליונה, מכיוון שאין גג התחתונה ראוי לקבל כרים וכסתות של עליונה, אין שם סוכה על העליונה, וממילא התחתונה כשרה, ואם ראויה לקבל בדוחק כרים וכסתות, בזה נחלקו ת"ק ורבי יהודה במשנה.

הרמב"ם (הלכות סוכה ה כב) כתב: "העושה סוכה על גבי סוכה – התחתונה פסולה... והעליונה כשרה. במה דברים אמורים שהתחתונה פסולה, בשהיה גובה חלל העליונה עשרה טפחים או יותר, והיה גג התחתונה יכול לקבל כרים וכסתות של עליונה אפילו ע"י הדחק, אבל אם אין גובהה של עליונה עשרה או שלא היתה התחתונה יכולה לקבל כרים וכסתות של עליונה אפילו ע"י הדחק, אף התחתונה כשרה, והוא שלא יהיה גובה שתיהן יתר על עשרים אמה, שהתחתונה בסכך העליונה היא נותרת".

ומבואר בדבריו שפסק כשמואל בכך שרק כשיש בעליונה עשרה נפסלת התחתונה, ופסק כתי"ק בכך שאף שראויה לקבל **בדוחק** כרים וכסתות של עליונה נפסלת התחתונה מדין סוכה שתחת הסוכה. וב"כסף משנה" שם יש דיוק מדברי הרמב"ם, שאם אינה יכולה לקבל כרים וכסתות של עליונה אף התחתונה כשרה, ומשמע שיותר לשבת גם בעליונה, ותמה על כך בעל "כסף משנה" מספר תמיהות:

- א. מלשון הגמרא משמע שאם אינה ראויה לקבל כרים וכסתות הכשירו את התחתונה לבדה. (וקושיה זו אינה מוכרחת, כי אפשר לפרש שהכשירו **אף** את התחתונה).
 - ב. אם אינה ראויה לקבל כרים וכסתות של עליונה, היאך ישב שם אדם?
 - ג. (ותירץ בעל "לחם משנה": "דאין זו קושיא, דאדם קל ברגליו יכול להלך בה").
- ג. אם אינה ראויה לדירה מצד שאין בה עשרה טפחים, ואינה ראויה להנחת כרים וכסתות אפילו בדוחק, הרי אינה ראויה לדירה, ואיך אפשר להכשירה?
- בעל "לחם משנה" בתחילת דבריו ניסה ליישב שאמנם הכשיר הרמב"ם את העליונה רק אם גבוהה עשרה אלא שאינה ראויה לכרים וכסתות, אבל בשאינה גבוהה עשרה מודה הרמב"ם שהעליונה פסולה.

ותירוץ זה מוקשה מאוד, שהרי גם בשאינה ראויה לדירה הווי סוכה פסולה, והיאך הכשיר הרמב"ם את העליונה? ובהמשך דבריו הוסיף "לחם משנה" לתרץ בדרך אחרת: "ואפשר דאע"ג דאין סכך העליונה גבוה עשרה, הכל חשוב כסוכה אחת, וקרקעית של תחתונה היא קרקעית של עליונה, דכיון שאין התחתונה יכולה לקבל כרים וכסתות וגם **חמתה מרובה**, בסכך העליונה נתרת דלאו סוכה היא". משמע מדבריו דכיון שגג התחתונה חמתו מרובה, הלכך זקוקה התחתונה לגג העליונה, וניתרת רק בו ומיקרי סכך אחד.

והוסיף "לחם משנה": "ומה שכתב [הרמב"ם] שהתחתונה בסכך העליונה נתרת משמע דהכי קאמר, דכיון שהתחתונה חמתה מרובה מצלתה בסכך העליונה היא נתרת, ולכך צריך שלא יהיה סכך של עליונה למעלה מעשרים דהוי סכך פסולי".

ונראה שדבריו תמוהים, דוודאי לא דיבר הרמב"ם במצב שהסכך התחתון חמתו מרובה, דאם כן אף ביכולה לקבל כרים וכסתות יש להכשיר, דהרי אין שם סכך על התחתון וכמי שאינו דמי. ומפורש הדבר בגמרא דף ט: "פעמים ששתיהן כשרות היכי דמי כגון שהתחתונה חמתה מרובה מצלתה והעליונה צלתה מרובה מחמתה וקיימא עליונה בתוך עשרים", ופרש"י: "דסכך דידה כמאן דליתיה הוא דתרווייהו מתכשרן בסכך העליון".

ונראה דכוונת הרמב"ם היא דוודאי שני הסככים צלתם מרובה, ואף על פי כן מכיוון שאי אפשר לדור בעליונה אין הסכך העליון משמש לסוכה העליונה בלבד, אלא אף לתחתונה, דדווקא אם ראוי לשבת בסוכה העליונה סכך העליונה משמש לעליונה בלבד, אך אם אינה ראויה לדירה אין הסכך העליון משמש לה לבדה כסכך, אלא לכל מה שתחתיו, ואף לסוכה התחתונה, וסכך התחתונה כמאן דליתיה, שהרי מיותר הוא, ואף שצלתו מרובה. ולכך סובר הרמב"ם שאפשר לשבת אף בסוכה העליונה, דהרי הכול כסוכה אחת, וכמי שיושב בגובהה של תחתונה דמי.

וזו היא כוונת הרב מברטנורא שכתב בפירושו למשנתנו: "ולא נחלקו ת"ק ורבי יהודה כשאינה יכולה לסבול כלל, דבהא כולי עלמא מודים שהתחתונה כשרה בסכך העליונה **שהגג שלה אינו חשוב גג** ולא היא סוכה שתחת הסוכה". וכבר תמה על כך הרש"ש: "והרע"ב שכתב שהתחתונה כשרה בסכך העליונה **שהגג שלה אינו גג** תמוה, דהרי לגג הוא ראוי". ואפשר להוסיף ולהקשות, דהרי מבואר בסוגיה שאם אין בגובהה של עליונה עשרה, התחתונה כשרה, והרי הגג התחתון חזק וראוי הוא?

נראה לי דוודאי כוונת רע"ב היא למה שביארנו בדעת הרמב"ם, וטעמו ש"הגג שלה אינו גג" אינו משום שאין ראוי לקבל כרים וכסתות, אלא מכיון שהגג העליון משמש אף לתחתונה, דהרי העליונה לבדה אינה ראויה לדירה, וממילא הגג התחתון מיותר וכמאן דליתיה ואינו חשוב גג. אך דעת "כסף משנה" היא דאם העליונה אינה ראויה לדירה לאו סוכה היא, וניתרת התחתונה בסכך התחתון, וסכך העליון כמאן דליתיה, ולכך שינה "כסף משנה" את הגרסה ברמב"ם ומחק את המילה "אף" וסובר שרק בתחתונה אפשר לצאת ידי חובה. וכן משמע מפירושו רש"י ד"ה "כהכשרה כך פסולה" וז"ל: "משום שתי סוכות פסלה קרא, וכי לית בה בעליונה הכשר סוכה לאו סוכה היא ולא פסלה".

וכך נפסק בשו"ע (תרכח א): "אם אין ביניהן עשרה טפחים, או שיש ביניהן עשרה טפחים אבל אינה יכולה לקבל כרים וכסתות של עליונה אפילו ע"י הדחק, **התחתונה כשרה** אם היא מסוככת כהלכתה, אפילו העליונה למעלה מעשרים".

ומפורש בשו"ע שרק התחתונה כשרה, אך העליונה פסולה, וכדברי "כסף משנה". וכ"כ בעל "משנה ברורה" (סי"ק ה): "התחתונה כשרה אבל העליונה פסולה דלא חזיא

אפילו לדירת ארעי". וב"שער הציון" שם (אות ה) הובאו דברי "כסף משנה" שנדונו כאן. ולכך נפסק בשו"ע דאפילו שהעליונה היא למעלה מעשרים, התחתונה כשרה, דהרי הסכך של העליונה כמאן דליתיה. והוסיף בעל "משנה ברורה" (סי"ק ח): "ולא אמרינן מה שכנגד סכך הפסול נחשב כאלו אינו, כיון שבעצם אין הסכך הזה סכך פסול אלא שהוא למעלה מעשרים, לא מיקרי סכך פסול לפסול כנגדו". ודברים אלה הם כשיטת ר"ת בסוגייתנו, תוס' ד"ה "הא קא מצטרף", וז"ל: "דלמעלה מעשרים לא חשיב סכך פסול מאחר שאין הפסול אלא מחמת גובה". כל זה מתאים לדעת שו"ע, אך לדעת הרמב"ם, "שהתחתונה בסכך העליונה נתרת", צריך שלא יהיה סכך העליונה למעלה מעשרים **מהקרקע**, דהרי התחתון כמי שאינו, וסכך העליון משמש לשתי הסוכות. עיין ב"כסף משנה" הנ"ל שנדחק מאוד בהסבר דברי הרמב"ם. לפי הסברו וגרסתו, מדוע צריך שהסכך העליון יהיה בתוך עשרים, וביאר שדעת הרמב"ם היא כגרסת רש"י בסוגיה, הסובר שסכך למעלה מעשרים מיקרי סכך פסול, ולכך פוסל את כל אשר תחתיו. ובעל "כסף משנה" סיים כך: "וזהו שכתב רבנו – והוא שלא יהיה גובה שתיהן יותר על עשרים אמה".

ודבריו קשים, שהרי לפיו עיקר הקפידא הוא שלא תהא הסוכה העליונה גבוהה עשרים אמה בפני עצמה, ואם כן מדוע כתב הרמב"ם שאסור ש"יהיה גובה שתיהן יותר על עשרים אמה"? אך להסברנו אתי שפיר, דמכיוון שהסכך התחתון כמאן דליתיה, ורק הסכך העליון הוא המתירה, צריך שלא יהא העליון גבוה עשרים אמה מן הקרקע. ועוד התקשה שם בעל "כסף משנה" בביאור המשפט האחרון שברמב"ם, "שהתחתונה בסכך העליונה נתרת", דלשיטתו אין לזה מובן, דהרי הסכך העליון כמי שאינו, והתחתונה ניתרת בסככה שלה? וניסה ליישב בדוחק ודחה, ובסוף כתב: "ששיעור לשון רבנו כך הוא – התחתונה כשרה, והוא שלא יהיה גובה שתיהן יתר על עשרים אמה, והיינו כשהתחתונה בסכך העליונה נתרת [כוונתו היא שהתחתונה לבדה חמתה מרובה וזקוקה לתוספת העליונה, ולהכי צריך שאף העליונה תהיה בתוך עשרים] ומינה דאם אינה נתרת בסכך העליונה, וכגון שצלתה מרובה מחמתה עצמה, אפילו העליונה למעלה מעשרים אמה כשרה".

יש דוחק גדול בדבריו, שהעמיד את דברי הרמב"ם כשהתחתונה חמתה מרובה, ורק אז כתב הרמב"ם שצריך שתהא העליונה בתוך עשרים. והסברו של בעל "כסף משנה" קשה עוד יותר מזה, דאילו התחתונה חמתה מרובה אם כן לא מיקרי סכך, ואף ביכולה לקבל כרים וכסתות וגבוהה עשרה גם כן יש להכשיר התחתונה ולא מיקרי סוכה תחת סוכה, וכמו שהוכחנו לעיל מדברי הגמרא. ואם כן, על כורחך דיבר הרמב"ם בששתיהן צלתי מרובה מחמתן, וסובר הרמב"ם כדביארנו, שהתחתונה ניתרת בעליונה מכיוון שהסכך העליון משמש כסכך לשתי הסוכות, ולכך צריך שלא יהיה גבוה מן הקרקע עשרים אמה. והנה "שער הציון" (אות ה) הביא בשם "פרי מגדים" ו"ביכורי יעקב", דאם אין בעליונה הכשר סוכה, כגון שחסר דפנות לעליונה, אין לפסול את התחתונה. ואכן כך נפסק ב"ערוך השולחן". אך נראה דלסברת הרמב"ם יש להחמיר בזה, משום דאם הסוכה העליונה ראויה לדירה מצד חוזקה וגובהה, אם כן הסכך העליון מיקרי סכך לסוכה העליונה (אף שפסולה למצוות סוכה מצד חסרון דפנות), ואינו סכך לתחתונה, ומיקרי שני סכין. ודווקא לסברת "כסף משנה" ושו"ע, שכל שאין שם סוכה על העליונה אינה פוסלת את התחתונה, יש להכשיר כשחסרות דפנות לעליונה, אך לסברת הרמב"ם, שכדי להכשיר את התחתונה צריך לקבוע שהעליון משמש גם לתחתונה כי בעליונה אין אפשרות דירה, אם כן כל שראויה העליונה לדירה, הסכך העליון משמש רק לה, והסכך התחתון משמש לתחתונה, ומיקרי שני סכין.

לפי דברינו יובנו היטב גם דברי הרי"ף שהם תמוהים לכאורה.
הרי"ף כתב (בראש פרק הישן, בטעם פסול הישן תחת מטה גבוהה עשרה טפחים):
"דכיון שגבוהה עשרה, שהוא שעור סוכה, נעשית כסוכה בתוך סוכה ולפיכך לא יצא ידי
חובתו". וכבר תמה על כך בעל "המאור": "ואין לשון פרושו בזה נכון, וכך היה לו לומר:
"דכיון שגבוהה עשרה, שהוא שעור סוכה, נעשית כסוכה בתוך סוכה, ולפיכך לא יצא ידי
המטה". והרי"ף עצמו כתב כהסברו כאן גם לגבי טעם פסול קינופות שבתוך הסוכה.
וז"ל בפרק ראשון (דף ה ע"ב מדפי הרי"ף): "קינופות הן ארבעה, וכשהוא פורס על גביהן
סדין, נעשו כסוכה בתוך סוכה ולפיכך פסולה".
הרמב"ן ("מלחמות הי", תחילת פרק הישן) ניסה ליישב את דברי הרי"ף. וכבר הקשה
שם הרי"ף על דבריו ואכמ"ל.

ואמנם גם הרמב"ם (הלכות סוכה פרק ה) סבר כהרי"ף, דהנה בהלכה כב (הנוכרת
לעיל) ביאר את דין סוכה תחת סוכה, ובהלכה כג כתב: "מטה שבתוך הסוכה – אם
גבוהה עשרה טפחים היושב תחתיה לא יצא ידי חובתו, מפני שהיא כסוכה בתוך סוכה".
ובאותה הלכה המשיך: "ויכן העמיד ארבעה עמודין ופרש סדין עליהן – אם גבוהים
עשרה הרי זה כסוכה בתוך סוכה", ומבואר שדבריו הם כהסברו של הרי"ף. ולפי דרכנו
בהסבר הרמב"ם בדין סוכה תחת סוכה מיושבת שיטתם כאן, דהם הבינו שבסוכה
שתחת סוכה עיקר הסכך הוא סכך העליונה, והיושב בתחתונה כאילו אינו יושב תחת
הסכך העיקרי, המתיר אלא בסוכה אחרת, ולכך לא יצא ידי חובה, ואם כן הוא הדין אם
יושב תחת המיטה או קינופות גם כן דינא הכי, ומחד טעמא הוא.